

ΝΕΑ ΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΕΠΙ ΜΙΝΩΪΚΟΥ ΑΝΑΓΛΥΦΟΥ ΑΓΓΕΙΟΥ

Τὸ δημοσιευόμενον ἐδῶ τεμάχιον ἀναγλύφου λιθίνου ἀγγείου εὐρέθη τυχαίως ὑπὸ τοῦ Βασιλείου Στρατάκη κατοίκου Κνωσοῦ ἐντὸς τῆς νεοφύτου ἀμπέλου τοῦ Μιχαήλ Ἀκουμιανάκη ἐν Κνωσῷ καὶ πλησίον τῶν συνόρων τοῦ παρακειμένου ἀγροῦ Δανέλλη, ὅπου αἱ γνωσταὶ μινωϊκαὶ οἰκίαι αἱ ἀνασκαφεῖσαι ὑπὸ τοῦ Hogarth.

Κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ εὐρόντος, τὸ τεμάχιον προῆλθεν ἐκ τῶν χωμάτων. Τοῖχος ἐξ ὄγκων γυψολίθου εἶναι ὁρατὸς κατὰ τὸ μέρος τοῦτο, συνεχιζόμενος καὶ ἐντὸς τοῦ κτήματος Δανέλλη. Ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ χώρου κ. Ἀκουμιανάκης προσέφερεν εὐγενῶς τὸ τεμάχιον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1960 εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου.

Ὅταν ἐξήτασα τὸ τεμάχιον ἢ παράστασις καὶ ὁ τρόπος δηλώσεως τῶν βράχων μοι ἐνεθύμισε τὸ τμήμα ἀναγλύφου ἀγγείου ὑπ' ἀριθ. 2397 τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, τὸ ὁποῖον, προερχόμενον ἐπίσης ἐκ Κνωσοῦ, ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ στρατηγοῦ Ringel κατὰ τὸν πόλεμον εἰς τὸ Μουσεῖον καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Πλάτωνος («Κρητικὰ Χρονικὰ» Ε' 1951 σ. 154-6 εἰκ. 5, Zervos, L' art de la Crète, 482.) Ἄμεσος παραβολὴ τῶν δύο τεμαχίων κατέδειξεν ὅτι ταῦτα συγκολλῶνται καὶ ἀποτελοῦν ἐνιαῖον τμήμα τοῦ αὐτοῦ λιθίνου ἀγγείου. Οὕτω μετὰ εἴκοσι σχεδὸν ἔτη ἢ εὐνοια τῆς τύχης ἐπέτρεψε τὴν ὁλοκλήρωσιν μιᾶς ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων γνωστῶν μέχρι σήμερον παραστάσεων μινωϊκῆς λατρείας.

Τὸ ἀντικείμενον, ὡς ἀπηρτίσθη μετὰ τὴν συγκόλλησιν, ἔχει μέγιστον ὕψος 6 ἐκ. καὶ μέγιστον πλάτος 7 ἐκ., ἀνήκει δὲ ἄνευ ἀμφιβολίας εἰς μέγα ρυτὸν ἐκ μέλανος στεατίτου κωνικόν, ἔχον κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο διάμετρον 10 ἐκ. καὶ πάχος 6—8 χιλ. Παριστάνεται δι' ἐλαφρῶς κυματοειδοῦς περιγράμματος κορυφῆ βραχώδους ὄρους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι ὑψοδημένον τριμερὲς ἱερόν. Πρὸ αὐτοῦ μορφὴ ἀνδρική, φέρουσα τὸ σύνθημα περίζωμα, προσερχομένη ἐξ ἀριστερῶν κύπτει καὶ ἀποθέτει κἀνίστρον μετὰ προσφορῶν.

Τὰ δύο τμήματα τῆς παραστάσεως, τὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς ρωγμῆς (τὸ τοῦ Ringel) καὶ τὸ τελευταίως ἀνακαλυφθέν, δὲν εἶναι ἐντελῶς συμμετρικά. Πρὸς τὰ ἀριστερὰ τὸ ἱερόν ἔχει ἐξέχουσαν κρηπίδα ἰσοδομικὴν καὶ χαμηλὸν τειχίον ἄνωθεν αὐτῆς. Ἰσοδομικὴ εἶναι καὶ ἡ ἐν εἴδει παραστάδος ὁρατὴ στενὴ πλευρὰ τοῦ τοίχου. Ἡ κρηπίς καὶ τὸ τειχίον ἐλλείπουν εἰς τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ τμήμα καὶ ἡ παραστὰς δὲν

ἔχει τὰς ραβδώσεις τὰς δηλούσας τὰς σειρὰς τῶν δόμων, κατέρχεται δὲ πολὺ χαμηλότερον τῆς ἐτέρας.

Τὸ κεντρικὸν τμήμα τοῦ ἱεροῦ εἶναι ὑπερυψωμένον καί, ὡς καὶ τὰ ἄκραῖα, ἐπιστέφεται διὰ διπλοῦ γείσου. Ἐνωθεν τοῦ γείσου τούτου διακρίνονται τρία ἐπιμήκη ὀρθογώνια (τὸ ἀριστερὸν ἀποκεκρουσμένον), ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μεσαῖον εἶναι ὑψηλότερον καὶ πλατύτερον. Ἄσφαλῶς δὲν πρόκειται περὶ ἰσοδομικῆς κατασκευῆς ὑπερκειμένης τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ ἱεροῦ, ἀναλόγου πρὸς τὴν δηλουμένην δι' ἀβακωτοῦ εἰς τὴν τοιχογραφίαν τοῦ μικρογραφικοῦ τριμεροῦς ἱεροῦ ἐκ Κνωσοῦ (PM III πίν. XVI), ἀλλὰ περὶ βάσεων κεράτων, ὡς εἰς τὰ χρυσᾶ ἐλάσματα τῶν Μυκηνῶν (Sp. Marinatos - M. Hirmer, *Kreta und das Mykenische Hellas* 205.) Ἡ κεντρικὴ βάση θὰ ἔφερε ζευγὸς κεράτων, ἐνῶ αἱ ἑκατέρωθεν συμμετρικῶς ἀνὰ ἓν κέρας. Ἐνὰ ζευγὸς κεράτων βασιζόμενον ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ γείσου, ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ τῶν χαμηλῶν, πλαγίων τμημάτων τοῦ ἱεροῦ: ἐκ τούτων σώζεται πλῆρες μόνον τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ ζευγὸς.

Ἡ πρόσοψις τοῦ ἱεροῦ ἔχει εἰς τὰ δύο ἄκρα τῆς ἀνὰ ἓνα στῦλον φέροντα τὸ γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων παραστάσεων ὀρθογώνιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐγγράφεται ἄλλο μικρότερον. Ὁ πρὸς τὰ ἀριστερὰ στῦλος θασιζέται ἐπὶ τῆς κρηπίδος καὶ φαίνεται ἐφαπτόμενος τοῦ ἰσοδομικοῦ τοίχου. Ὁ στῦλος τοῦ δεξιοῦ ἄκρου (τοῦ ὁποίου ἢ ἔναρξις εὐρίσκειτο πολὺ χαμηλότερα, μὴ σωζομένη) ἐφάπτεται ἐπίσης τοῦ τοίχου, ὧν τοποθετημένος εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς στενῆς πλευρᾶς αὐτοῦ. Καὶ οἱ δύο στῦλοι συνεχίζονται ἄνωθεν τῶν ὀρθογωνίων «κιονοκράνων» σώζεται δὲ μέγα τμήμα τοῦ δεξιοῦ ἀνωτέρου στύλου, προβαλλόμενον ἐπὶ τοῦ ζεύγους τῶν κεράτων, ἀλλ' ὄχι ἐντελῶς εἰς τὸ μέσον αὐτῶν. Τὰ ὀρθογώνια «κιονόκρανα» εὐρίσκονται εἰς διάφορον θέσιν καὶ ὕψος: τὸ ἀριστερὸν εὐθὺς κάτωθεν τοῦ γείσου, ἐνῶ τὸ δεξιὸν πολὺ χαμηλότερα.

Ἡ παροῦσα παράστασις δὲν βοηθεῖ πρὸς ἐρμηνείαν τῶν αἰνιγματικῶν τούτων στύλων, ἀλλὰ συμβάλλει εἰς τὴν πληρεστέραν κατανόησιν αὐτῶν. Τὸ γεγονός ὅτι οἱ στῦλοι εὐρίσκονται εἰς τὰ ἄκρα τοῦ οἰκοδομήματος καὶ δὲν εἶναι ἐλεύθεροι, ἀλλ' ἐφάπτονται ἢ τοῦλάχιστον κεῖνται πολὺ πλησίον τῶν τοίχων, καὶ μάλιστα τῆς στενῆς πλευρᾶς αὐτῶν, δεικνύει ὅτι δὲν πρόκειται περὶ συνήθων κιόνων στηρίξεως τῆς ὀροφῆς: διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους τὰ ὀρθογώνια ἀντικείμενα δὲν δύνανται νὰ εἶναι κιονόκρανα, ἀφοῦ μάλιστα κεῖνται εἰς διαφορετικὸν ὕψος¹, καὶ ἢ συνέχισις τοῦ στύλου ἄνωθεν αὐτῶν δὲν δύναται

¹) Κατ' ἀρχὴν ἢ ὑπαρξίς τοιοῦτου κιονοκράνου ἢ ὀρθότερον ἐπιθήματος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποκλεισθῆ (βλ. τοὺς τρεῖς κίονας τοὺς στεφομένους δι' ὀγκωδῶν

νά θεωρηθῆ ὡς ἔνδειξις ὑπάρξεως ὑπερκειμένου ὀρόφου, ἀφοῦ ἄλλως τὸ ἱερόν, ὡς καὶ τὸ τῶν χρυσῶν ἐλασμάτων τῶν Μυκηνῶν, ἀσφαλῶς περατοῦται εἰς τὴν σειρὰν τῶν κεράτων, ἅτινα νοοῦνται ὡς ἐπιστέφοντα τὸ οἰκοδόμημα². Καὶ εἰς τὸ τεμάχιον ἀναγλύφου ἀγγείου ἐκ Κνωσοῦ μετὰ παραστάσεως πομπῆς (Zervos, *L' art de la Crète* 483, PM II σ. 752 εἰκ. 486, PM III εἰκ. 37, Nilsson MMR σ. 183) ἡ λίαν χαμηλὴ θέσις τῶν ὀρθογωνίων ἀντικειμένων δεικνύει ὅτι δὲν δύνανται ταῦτα νὰ εἶναι κιονόκρανα, τὸ δὲ γεγονός ὅτι οἱ στῦλοι συνεχίζονται πολὺ κάτωθεν τοῦ οἰκοδομήματος, ἀποκλείει τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν ὡς κιόνων ἀνηκόντων εἰς τὸ οἰκοδόμημα. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἔχει τις τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται περὶ στύλων ἐξωτερικῶν προβαλλομένων ἐπὶ τοῦ οἰκοδομήματος.

Ὁ A. Evans (PM III σ. 64-5) ἐξέφρασε περὶ τῶν στύλων τοῦ τεμαχίου τῆς πομπῆς, οἵτινες παρεμβάλλονται μεταξὺ κτιστῶν κλιμακωτῶν ὄγκων, τὴν ὑπόθεσιν ὅτι εἶναι «*wooden pillars placed at the intervals between the piers to the framework of which they therefore actually belong*» καὶ παραβάλλει πρὸς τὰς καθέτους δοκοὺς, τὰς ἐντειχισμένας εἰς τοὺς προμαχῶνας τῆς βορείας εἰσόδου τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, προσθέτων ὅμως ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν ἀκριβῆ κατασκευαστικὴν σημασίαν τοῦ συστήματος τούτου κιόνων καὶ ἐπιθημάτων. Πράγματι ἡ συνέχισις τῶν στύλων ἢ δοκῶν τούτων ἄνωθεν τοῦ τοίχου καθιστᾷ τὴν ἑρμηνείαν αὐτὴν ἀπίθανον.

Καὶ ἑτέραν ἄποψιν, πιθανωτέραν ἴσως, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ στύλων ἐλευθέρων μὴ ἀνηκόντων ὀργανικῶς εἰς τὰ οἰκοδομήματα, ἐξέφρασεν ὁ Evans ἐν σχέσει πρὸς ἀνάλογον παράστασιν «ἐπαλλήλων στύλων» μετ' ἐπιθημάτων εἰς τὴν γνωστὴν τοιχογραφίαν τοῦ μικρογραφικοῦ ἱεροῦ (PM III σ. 65, εἰκ. 28, εἰκ. 36), ὅτι δηλ. οὗτοι εἶναι «*supports of some kind of roof or awning above the tiers of spectators*». Ἐν συνεχείᾳ, λέγει ὁ Evans, ἐπαναλαμβάνεται καὶ μεμνημένον τὸ θέμα τοῦ στύλου τούτου μετὰ τοῦ ἐπιθήματος, ὡς σύμβολον τοῦ θεάτρου καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀγώνων, καὶ τὴν ἑρμηνείαν αὐτὴν ἐπαναλαμβάνει προκειμένου περὶ τοῦ τριῶν ἀπαντῶντος ὁμοίου στύλου ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου ρυτοῦ ἐξ Ἀγίας Τριάδος (PM I σ. 688-690 εἰκ. 508, 511. Π6. Mem. Ist. Lomb. cl. di Lettere

τετραγώνων ἐπιθημάτων ἐκ Κνωσοῦ Zervos ἔ. ἀ. εἰκ. 385), ἐμποδίζει ὅμως τὴν ἑρμηνείαν ταύτην ἐν προκειμένῳ ἢ θέσις τῶν στύλων καὶ τῶν «κιονοκράνων».

²) Διάφορος εἶναι ἡ περίπτωσις τῶν ἐπαλλήλων κιόνων ἐπὶ τοῦ σφραγίσματος τῆς «ποτνίας θηρῶν» ἐκ Κνωσοῦ PM II σ. 809 εἰκ. 528· οὗτοι δὲν φέρουν ἐπιθήματα, παρεμβάλλεται δὲ μεταξὺ αὐτῶν ὀροφὴ μετὰ γείσου. Πιθανῶς πρόκειται περὶ τριμεροῦς ἱεροῦ ὀρωμένου ἐκ τῶν πλαγίων.

XXI πίν. II, Rendiconti della R. Accad. dei Lincei XI σ. 433, καὶ XIV σ. 369, ὅπου ὁ Halbherr θεωρεῖ τοὺς στύλους ὡς ἀνήκον-
τας εἰς στοὰς τῶν αὐλῶν ἢ «χορῶν», ἐντὸς τῶν ὁποίων γίνονται οἱ ἀ-
γῶνες. Πδ. Zervos, L' art de la Crète εἰκ. 544, 546.)³.

Ὁ Σ. Μαρινᾶτος ὁμιλῶν τελευταίως περὶ τοῦ ρυτοῦ ἐξ Ἀγ. Τριά-
δος (Marinatos - Hirmer, Kreta und das Mykenische Hellas 106
σ. 97), λέγει ὅτι οἱ κιονοειδεῖς κορμοὶ οἱ φέροντες τὸν κοσμούμενον
διὰ δίσκων πίνακα εἶναι ἀνερμήνευτοι, ἀντιτίθεται δὲ εἰς τὴν ἐρμη-
νεῖαν αὐτῶν ὡς κιόνων, διότι οὗτοι μειοῦνται πρὸς τὰ ἄνω ἀντιθέτως
πρὸς τοὺς κανόνας τῆς μινωϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ διότι ἡ σκηγιή
φαίνεται ἐξελισσομένη εἰς τὸ ὑπαιθρον. Οὗτος προτείνει τὴν ἐρμη-
νεῖαν αὐτῶν ὡς «Standarten oder Fahnen, die für festliche Gele-
genheiten errichtet wurden» καὶ παραβάλλει πρὸς ἀνάλογα ἐλάσματα
κοσμούμενα ἐπίσης διὰ δίσκων, ἅτινα ἐμφανίζονται ἐπὶ τῆς στή-
λης τοῦ Γουδέα (Unger, Sumerische und Akkad. Kunst εἰκ. 45).

Ἐκ τῶν παραστάσεων τριμερῶν ἱερῶν ἢ πλησιεστέρα πρὸς τὴν
ἡμετέραν εἶναι ἢ ἐπὶ τῶν χρυσῶν ἐλασμάτων τῶν Μυκηνῶν, ἢ ὁποῖα
ἐμνημονεύθη ἀνωτέρω. Ἐκτὸς τῶν κεράτων κοινὰ εἶναι εἰς τὰς δύο
παραστάσεις ἢ ἰσοδομικὴ κρηπίς καὶ τὸ γεῖσον· ἀντιθέτως εἰς τὸ ἐκ
Κνωσοῦ τεμάχιον δὲν ἀπεικονίζονται τὰ χωρίσματα τῶν τριῶν μερῶν
τοῦ ἱεροῦ καὶ οἱ ἐσωτερικοὶ κίονες μετὰ κεράτων παρὰ τὰς βάσεις των.
Σκοπὸς τῆς ἀπλουστεύσεως αὐτῆς εἶναι ἀσφαλῶς νὰ καταστῇ σαφεστέ-
ρα ἢ προβαλλομένη ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἀνθρωπίνῃ μορφῇ χωρὶς νὰ συμφύ-
ρεται πρὸς ὄχι ἀπολύτως ἀναγκαῖα ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα⁴.

³) Ἐκτὸς τῶν μνημονευθεισῶν περιπτώσεων ὅμοιοι στῦλοι καὶ ὀρθογώνια ἐπι-
θήματα μετὰ δίσκων ἀπαντοῦν ἐπὶ τοῦ τεμαχίου ἀναγλύφου ἀγγείου ἐκ στεατίτου,
PM I σ. 688 ἐξ. εἰκ. 507, ἐπὶ τοῦ σφραγίσματος μετὰ παραστάσεως πυγμαχίας
αὐτ. εἰκ. 509, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐλεφαντίνου ὁμοιώματος ἀριθ. Μουσείου Ἡρακλείου
195. Καὶ τὰ δείγματα ταῦτα προέρχονται ἐκ Κνωσοῦ. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἢ
συχνὴ ἐμφάνις τοῦ θέματος ἐν Κνωσῷ, καὶ δὴ ἐπὶ ἀγγείων, ἀσφαλῶς ρυτῶν, ἐκ
στεατίτου.

⁴) Τριμερὲς μετὰ κεράτων εἶναι καὶ τὸ ἱερὸν ἐπὶ ἐλάσματος ἐκ Βόλου A. E.
1906 πίν. 14 κάτω, σ. 224 ἐξ., Πδ. καὶ τὴν παράστασιν πενταμεροῦς ἱεροῦ ἐκ Μυ-
κηνῶν Rodenwaldt, Der Fries des Megarons II ἐγχρωμος πίναξ. Διὰ τὰ
τριμερῆ ἱερά γενικῶς βλ. Σ τ. Ἀ λ ε ξ ί ο υ Ἡ μινωϊκὴ θεὰ μεθ' ὑψωμένων χειρῶν
σ. 265 σημ. 337, Picard Rel. préhell. σ. 104, 106, 109, Nilsson MMR
σ. 173 ἐξ. Διὰ τὸ τριμερὲς ἱερὸν τοῦ Βαθυπέτρου βλ. Σ π. Μ α ρ ι ν ᾶ τ ο ν ΠΑΕ
1952 σ. 608 - 610. Ὅμοιώματα ἱερῶν ἐπιστεφομένων διὰ κεράτων ἔχομεν καὶ ἐκ
τοῦ ἀνασκαφέντος ὑπὸ τοῦ Ν. Π λ ᾶ τ ω ν ο ς ἱεροῦ ἀποθέτου τοῦ Πισκοκεφάλου.
Πιθανῶς λάτρις πρὸ τριμεροῦς ἱεροῦ ἀπεικονίζεται καὶ εἰς τὸ σφράγισμα PM II
σ. 524 εἰκ. 326.

Ἡ σκηγιή παριστᾶ, ὡς ἐλέχθη, τὴν προσφορὰν κανίστρου πρὸ ἱεροῦ. Θαυμασία εἶναι ἡ ἀπόδοσις τῆς κινήσεως τῆς μορφῆς, περικλείουσα εἰς μίαν στιγμὴν τὴν ἐπίπονον ἀνάβασιν τῆς ἀριστερᾶ διαγραφομένης σχεδὸν ὀρθίας κλιτύος τοῦ κρητικοῦ ὄρους, τὴν ἐπὶ τῆς βραχύδους κορυφῆς μικρὰν πορείαν καὶ τὴν εὐλαβῆ κλίσιν (ἡ μορφή δὲν θὰ ἔδει νὰ θεωρηθῆ γονυπετῆς) διὰ τὴν ἀπόθεσιν τοῦ κανίστρου ἐπὶ ὑψηλοῦ βράχου. Ἡ ἀπόδοσις τῆς κλίσεως ὡς τελευταίας φάσεως μιᾶς σειρᾶς προηγηθεισῶν κινήσεων, ἐπετεύχθη μὲ τὴν ἰσχυρὰν προβολὴν τοῦ ἀριστεροῦ ποδός. Τὸ σῶμα τοῦ νέου εἶναι συγχρόνως σφριγηλὸν καὶ πλήρες χάριτος κατὰ τὸν συνήθη συνδυασμὸν τὸν χαρακτηρίζοντα τὰς ἀπεικονίσεις ζώντων ὀργανισμῶν τῶν χρόνων ἀκμῆς τῆς μινωϊκῆς τέχνης. Εἶναι δὲ ἡ παράστασις τοῦ κινουμένου σώματος τούτου — ἀριστουργηματικὴ ὅσον ἡ τοῦ ἐλεφαντίνου ταυροκαθάπτου — ἐν ἑκ τῶν ἐπιτυχεστέρων δειγμάτων τῆς μινωϊκῆς «φυσιοκρατίας», ἡ ὁποία γνωρίζει νὰ εὐρίσκη τὴν ὀρθὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ τοῦ φυσικοῦ δεδομένου καὶ τοῦ αἰσθητικοῦ σχήματος, ὥστε νὰ ἀποφεύγεται καὶ ἡ πλαδαρότης τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ἡ παρὰ μὲν ὀφθαλμοῦ, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλει ἡ ἀφαίρεσις. Τὸ ὄλον σῶμα, ἰσχυρῶς κεκαμμένον, ἐντάσσεται ἐπιδεξίως ἐντὸς τῶν ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων — ἀποδιδομένων μὲ ἐξαιρετικὴν γραφικότητα — τοῦ ἱεροῦ οἰκοδομήματος, τοῦ περιβαλλομένου ὑπὸ τῆς τραχείας κρητικῆς φύσεως, ἐνῶ ἡ ἀδρὰ κεφαλὴ μὲ τὸν πίπτοντα βόστρυχον, ἴσταται ὑψηλά, πλήρης τελετουργικῆς σοβαρότητος.

Καὶ αἱ δύο χεῖρες, ἡ δεξιὰ κεκαμμένη, ἡ ἀριστερὰ εὐθεῖα, εἶναι τεταμέναι πρὸς τὸ κάνιστρον, ὡς ἐάν, μετὰ τὴν ἀπόθεσιν, νὰ τακτοποιῆται τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. (Δὲν εἶναι φυσικὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ λάτρις προσέρχεται τοποθετῶν τὴν προσφορὰν ἐντὸς κανίστρου ἐκ τῶν προτέρων ἀποτεθειμένου πρὸ τοῦ ἱεροῦ, οὔτε ὅτι ἀφαιρεῖ τι ἐξ αὐτοῦ.) Ἴσως αἱ χεῖρες δηλοῦνται ἀποσυρόμεναι μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τοῦ κανίστρου, φερομένου ὅχι ἐκ τῶν λαδῶν, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς παρυφῆς. Τὸ κάνιστρον, ἀβαθὲς καὶ πλατύ, εἶναι προφανῶς πλεκτόν, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν τεμνομένων γραμμῶν αὐτοῦ, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ὑπῆρχον τοιαῦτα σκεύη⁵. Δύο λαδαί, ἐκ τῆς αὐτῆς ἐλαστικῆς ὕλης, δηλοῦνται ἐκατέρωθεν. Ἀλλὰ ποῖον ἦτο τὸ περιεχόμενον τοῦ κανίστρου; Δύο μικρὰ σχεδὸν στρογγύλα ἀντικείμενα διακρίνονται ἐντὸς αὐτοῦ πλησίον τῶν λαδῶν, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα ἔχουν ἀποκρουσθῆ ὡς καὶ αἱ ἄκραι χεῖρες τοῦ ἀνθρώπου. Νομίζω ὅτι τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ δὲν

⁵) Πδ. τὴν μίμησιν ἀγγείου περιβαλλομένου ὑπὸ ἀναλόγου πλέγματος ἐκ Κνωσοῦ PM I εἰκ. 296 ὅπου αἱ πλατεῖαι καὶ ἐλαφρῶς κοῖλαι ταινίαι δηλοῦν ἴσως λωρίδας δέρματος. Σήμερον ἐν Κρήτῃ τὰ κάνιστρα κατασκευάζονται ἐκ «ράπης», ἧτοι ξηρῶν στελεχῶν αἰτου ἢ ἐκ τοῦ φυτοῦ τοῦ καλουμένου «φρατί».

δύνανται γὰ ἐρμηνευθοῦν ἄλλως εἰμὴ ὡς ὀπῶραι, ὅμοιαι πρὸς τὰς προσφερομένας ἐντὸς ἀναλόγου κανίστρου εἰς ἱερὸν ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἁγίας Τριάδος. (Marinatos - Hirmer *Kreta und das Myk. Hellas* ἔγχρωμος πίναξ XXVIII.)⁶. Ἡ προσφορὰ τροφῶν εἰς τὴν θεότητα εἶναι, ὡς γνωστόν, ἐκ τῶν βασικῶν πράξεων τῆς λατρείας εἰς ὅλας τὰς ἀνατολικὰς θρησκείας. Οὕτω ἐν Αἰγύπτῳ καθημερινῶς προσφέρονται παντοειδεῖς τροφὰ καὶ ποτὰ εἰς τὸν ναὸν ὑπὸ τοῦ ἱερέως, ἐνίοτε ἐντὸς σφυρίδων (E r m a n *Die ägyptische Religion* σ. 58-61.) Εἰς τὴν περίπτωσίν μας ὅμως δὲν ὑπάρχει λόγος γὰ ὑποτεθῆ ὅτι πρόκειται περὶ ἱερέως· πιθανώτερον ὁ προσφέρων εἶναι ἀπλοῦς λάτρης. Τὸ γεγονός ὅτι τὸ κανίστρον ἀποτίθεται ἐπὶ τῶν βράχων δεικνύει ἀφ' ἑτέρου ὅτι ἡ λατρευτικὴ σκηνὴ δὲν πρέπει γὰ νοηθῆ ὡς ἐξελισσομένη ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ, ἀλλ' ἐξωτερικῶς, πρὸ τῆς προσόψεως αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἡ σκηνὴ ἡμῶν ἔχει ὁμοιότητας καὶ πρὸς τὴν περίφημον παράστασιν τοῦ «κροκοσυλλέκτου» ἐπὶ τοιχογραφίας ἐκ Κνωσοῦ, ἡ ὁποία ὑπὸ τοῦ Α. Evans (PM I πίν. IV σ. 265) εἶχεν ἐρμηνευθῆ ὡς εἰκονίζουσα νέον δρέποντα ἄνθη καὶ πληροῦντα δι' αὐτῶν κανίστρα, ὑπὸ δὲ τοῦ Ν. Πλάτωνος («Κρητικὰ Χρονικὰ» Α' 1947 σ. 505 ἐξ.) ἀπεδείχθη ὀριστικῶς διὰ σειρᾶς ἐπιχειρημάτων ὡς ἀποτελοῦσα παράστασιν οὐχὶ ἀνθρώπου, ἀλλὰ πιθήκου. Τὰ εἰκονιζόμενα εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ «κροκοσυλλέκτου» σκεύη εἶναι σχήματος ἀναλόγου πρὸς τὸ κανίστρον τοῦ τεμαχίου ἡμῶν, ἔχουν δὲ καὶ ὁμοίας λαβὰς καὶ περίπου εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν⁷. Ἀλλὰ καὶ ἡ κίνησις τοῦ «κροκοσυλλέκτου» πιθήκου, ὁ ὁποῖος ἐπίσης κύπτει ἄνωθεν κανίστρου, ἐνθυμίζει τὴν παράστασιν ἡμῶν. Ἡ ἀναλογία μεταξὺ τῆς παραστάσεως τοῦ πιθήκου καὶ μιᾶς καθαρῶς λατρευτικῆς σκηνῆς, ὡς ἡ ἡμετέρα, δὲν εἶναι περίεργος, ἀφοῦ, ὡς γνωστόν, καὶ ἡ σκηνὴ τοῦ δρέποντος ἢ συλλέγοντος κρόκους πιθήκου δὲν εἶναι ἄνευ θρησκευτικῆς σημασίας, ὡς ἤδη παρετήρησεν ὁ Evans (PM I σ. 265) τονίζων τὴν σχέσιν τοῦ κρόκου πρὸς τὴν μινωϊκὴν θεάν. Δὲν εἶναι ἄλλως σπάνιαι αἱ περιπτώσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐμφανίζονται πίθηκοι μετέχοντες τῆς λατρείας. Οὕτω ἐπὶ χρυσοῦ δακτυλίου προερχομένου ἐκ τῶν τάφων Φαιστοῦ πίθηκος, ὁμοῦ

⁶) Τὸ κανίστρον τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἁγ. Τριάδος ἔχει τὸ αὐτὸ σχῆμα πρὸς τὸ τοῦ τεμαχίου ἡμῶν, ἀλλ' ἔχει μόνον καθέτους ραβδώσεις, αἱ δὲ λαβαὶ αὐτοῦ εἶναι τοποθετημέναι εἰς τὰς πλαγίας πλευράς.

⁷) Ἄλλαι λαβαί, πιθανῶς ἐκ σχοινίου, δηλοῦνται διὰ σειρᾶς κόμβων, καταπίπτουσαι καὶ ἐκ τῶν παρυφῶν. Ἡ ἀναλογία πρὸς τὸ κανίστρον τοῦ ἀναγλύφου τεμαχίου καὶ τὸ σχῆμα τῶν λαβῶν, αἱ ὁποῖαι φαίνονται κατεσκευασμέναι ἐξ ἐλαστικῆς ὕλης, δεικνύει ὅτι καὶ εἰς τὴν τοιχογραφίαν τοῦ κροκοσυλλέκτου ἀπεικονίζονται κανίστρα.

μετὰ γυναικὸς ἴσταται εἰς λατρευτικὴν στάσιν πρὸ θεᾶς ὑψούσης τὰς χεῖρας καὶ καθημένης πρὸ τοῦ ἱεροῦ τῆς, ἐπὶ δὲ σφραγίσματος ἐκ Ζάκρου πίθηκος ὑψοῖ τὰς χεῖρας πρὸ θεᾶς (PM II 763 ἐξ. εἰκ. 492 α, c.)⁸. Τὴν δυνατότητα τῆς θρησκευτικῆς ἐρμηνείας τῆς παραστάσεως τοῦ «κροκοσυλλέκτου» δέχεται καὶ ὁ Ν. Πλάτων (ἐ. ἀ. σ. 523), ὑποθέτων ὅτι ἐγένοντο, ὁμοῦ μετ' ἄλλων παιγνίων, καὶ ἐπιδείξεις πιθανῶν πρὸς τιμὴν τῆς λατρευομένης θεότητος.

Δὲν ἀποκλείεται ἐπομένως καὶ εἰς τὴν σκητὴν τοῦ «κροκοσυλλέκτου», ἢ ὁποία ἀπετέλει, ὡς γνωστόν, διάζωμα μὲ πλείονας μορφὰς (αὐτ. σ. 521)⁹, νὰ παριστάνετο προσφορὰ κανίστρων μὲ ἄνθη εἰς ἱερόν, μεταξὺ τῶν ὁποίων κυκλοφοροῦν οἱ συνοδεύοντες τοὺς λάτρεις πίθηκοι¹⁰, ἐπαναλαμβάνοντες τὰς κινήσεις των.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τέλος τοῦ ἀναγλύφου τεμαχίου νομίζω ὅτι ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν τὴν προταθεῖσαν ἤδη ὑπὸ τοῦ Ν. Πλάτωνος διὰ τὸ δημοσιευθὲν ὑπ' αὐτοῦ τμήμα τῆς παραστάσεως (ἐ. ἀ. σελ. 154), ἥτοι τὴν ἐνδιάμεσον μεταξὺ MM III 6 καὶ YM I α περίοδον, βάσει τοῦ εἴδους καὶ τῆς τεχνικῆς τοῦ ἀγγείου καὶ τῆς μορφῆς τοῦ ἱεροῦ.

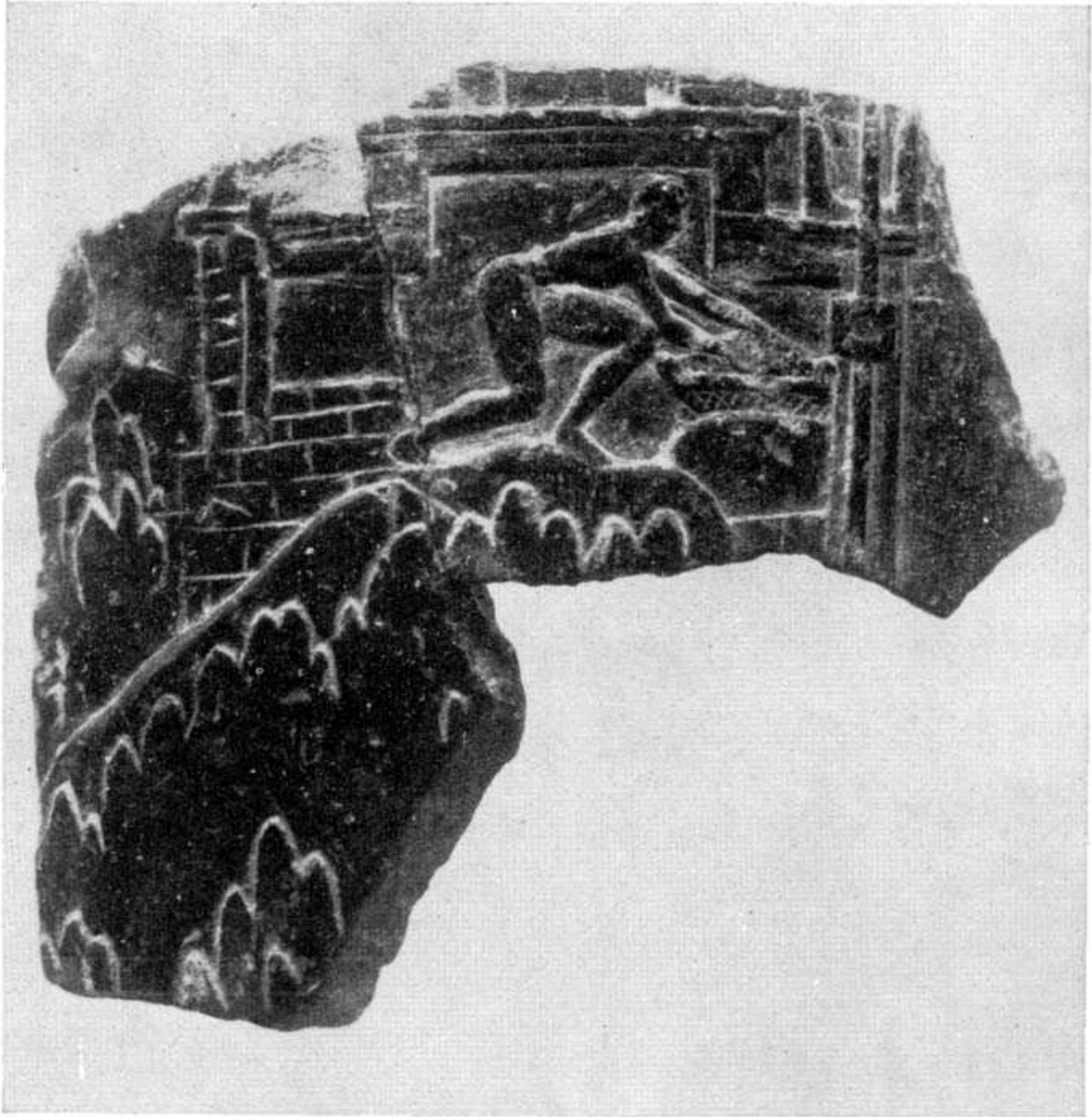
Δέον ἐπίσης νὰ τονισθῇ ὅτι εὐκταία θὰ ἦτο ἢ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦ τυχαίου εὐρήματος διενέργεια εὐρείας ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης ὑπὸ τῆς ἀνασκαπτούσης ἐν Κνωσῶ Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς. Πιθανῶς ἡ ἔρευνα θὰ ἠδύνατο νὰ φέρῃ εἰς φῶς καὶ ἄλλα τεμάχια τοῦ πολυτίμου λατρευτικοῦ ἀναγλύφου σκεύους.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

⁸) Ὁ λεγόμενος «Young Minotaur» PM II εἰκ. 491 δὲν δύναται νὰ εἶναι λατρεύων πίθηκος, ἀλλὰ μᾶλλον δεχόμενος λατρείαν, ἀφοῦ κάθεται ἐπὶ δίφρου. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει διὰ τοὺς τείνοντας τὰς χεῖρας πρὸς τὸ ἄνθος καὶ κύλικα Ν. Πλάτων ἐ. ἀ. σ. 516 σημ. 33. Διὰ τὸν δακτύλιον τῆς Φαιστοῦ βλ. καὶ P e r s s o n The Religion of Greece in Prehist. Times σ. 51, σ. 174 εἰκ. 9 καὶ Σ. Ἀλεξίου, Ἡ μινωϊκὴ θεα μεθ' ὑψωμένων χειρῶν, πίν. IB' εἰκ. 2. Διὰ τοὺς λατρεύοντας κυνοκεφάλους αὐτ. σ. 242 σημ. 231. Ὁ Evans PM II σ. 763 θεωρεῖ τοὺς λατρεύοντας κυνοκεφάλους τῆς μινωϊκῆς τέχνης ὡς ὀφειλομένους εἰς ἐπίδρασιν τῶν αἰγυπτιακῶν κυνοκεφάλων, συντρόφων τοῦ σεληνιακοῦ θεοῦ Θώτ. Διὰ τοὺς λατρεύοντας πίθηκους ἐπὶ προανακτορικῶν σφραγίδων βλ. PM I σ. 83 εἰκ. 51 καὶ σημ. καὶ Ν. Πλάτων ἐ. ἀ. σ. 516 σημ. 33. Βλ. καὶ Σ. Μαρτινᾶτον AE 1939—41 σ. 86 σημ. 3.

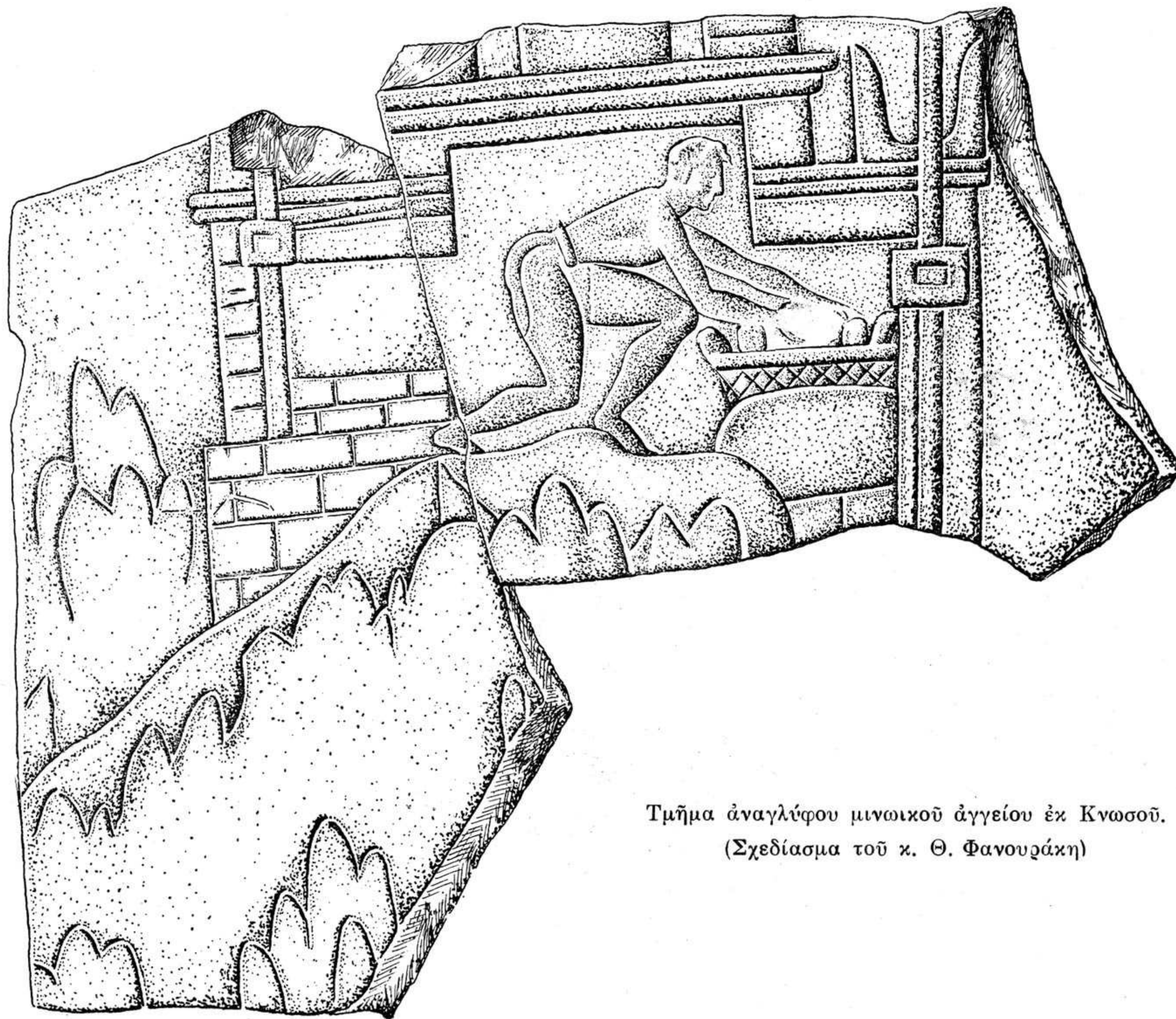
⁹) Μετὰ τῆς τοχογραφίας τοῦ κροκοσυλλέκτου εἶχον εὐρεθῆ καὶ τεμάχια τοῦ μικρογραφικοῦ ρυθμοῦ BSA VI 1899—1900 σ. 45.

¹⁰) Ὁ Ν. Πλάτων ἐ. ἀ. σ. 521 καὶ σημ. 50 δέχεται ὅτι δὲν πρόκειται περὶ κανίστρων πληρουμένων μὲ κρόκους, ἀλλὰ περὶ λιθίνων ἀνθοδοχείων, ἐκ τῶν ὁποίων δρέπει τοὺς κρόκους ὁ πίθηκος. Τὰ λευκὰ στίγματα τῶν σκευῶν ἐρμηνεύει ὡς ἀποτελοῦντα τὴν γνωστὴν διακόσμησιν διὰ λευκῆς ἐνθέτου ὕλης.

Τμήμα ανάγλυφου μινωικού αγγείου ἐκ Κνωσού

Τμήμα αναγλύφου μινωικού αγγείου εκ Κνωσού.
(Σχεδιάσμα τοῦ κ. Θ. Φανουράκη)